

Sufismens återkomst – hopp eller illusion?

TEXT: E CASTEL-DOMPIERRE¹

ÖVERSÄTTNING & TEXTBEARBETNING:

MARIA ASCHENBRENNER

URSPRUNGLIGEN PUBLICERAD I LES

NOUVELLES D'AFGHANISTAN NR 119

Sufismen har kännetecknat islam så som den utövats i Afghanistan, ”trons högborg”. Stränghet och andens öppenhet, ihärdigt försvar av identitet och gästfrihet har alltid samsats i Afghanistan.

”Afghanistan, islams fort”: så beskrevs landet för resenärer fram till slutet av 1970-talet, och detta bekräftas snabbt av själva namnet på gränsstationen – Islam Qala, vilket betyder islams fort – då man kom från Iran.

Denna afghanska islam, sträng och stel i sin ritualisering, hade dock sina rötter i sufismen där mysticismens hänryckning gav afghanernas kärva liv en djupare känsla. För sufismen i Afghanistan var inte andlig näring reserverad för skriftlärda och intellektuella. Handlaren i sin heta butik, hantverkaren i sin bullriga verkstad, tjänstemannen uppstramad i västerländsk kostym, till och med bonden långt ute på landet upplevde denna hetsande hänryckning. Poemen, folksångerna och historierna, berättade av sagoberättarna som genomkorsade landet, spred denna tradition som uppstått omkring det första millennieskiftet och som

fortsatt ända fram till den sovjetiska invasionen.

Men denna speciella islam, som fanns i Afghanistan mer än på annat håll, var ändå ifrågasatt. I detta land, där den intensiva religiösa glöden inte uteslöt utan, snarare tvärtom visade tolerans gentemot andra uppfattningar, sammanbodde en annan islam, mer dogmatisk, mer våldsam, mer sekteristisk. Dock kunde paradoxalt nog ledarna för de islamistiska grupperna som bildades vid Kabuls universitet samtidigt vara fina kännare av sufismen (till exempel Rab-bani) medan vissa pirer² hade benägenhet att tillämpa en rigid tolkning av islam.

AFGHANISTAN fick till slut erfara en brytning med en värld som föreföll nästan orubblig (och som förförde västerlänningar i jakten på det autentiska) under de blodiga åren 1978-1979 då en fraktion brutalt kom till makten. På några månader hade förtrycket slagit till mot mysticismens nätverk. Man förde bort sufimästarna som inte trodde att deras utövande i khanaqerna³ kunde leda till fängelsestraff eller till och med döden (vilket hände nästan alla manliga medlemmar av familjen Mojaddedi som mördades i januari 1979).

Regimens våldsamma och klumpiga kampanjer (jordbruksreform,

folkräkning, alfabetisering) och därefter den sovjetiska invasionen orsakade revolt på landsbygden och resning i landet. Ofta stod sufimästarna i första ledet i kampen. Trots detta engagemang i motståndsrörelsens centrum understödde den ideologiska bakgrunden hos partiledarna och de stora ”givarnas” (pakistanier och framför allt araber) misstro en viss misstänksamhet gentemot sufismen hos motståndsrörelserna. Med åren blev inflytandet från arabländerna (speciellt de wahabitiska) alltmer dominerande och till förmån för en rigorös och mistrogen form av islam, i synnerhet bland flyktingarna som var enklare att kontrollera än bybor som bodde kvar i sina dalar och förtvivlat klamrade sig fast vid förfädernas världsbild.

Men som vanligt är ingenting enkelt i Afghanistan och på många platser, ofta kontrollerade av extremistpartier, fortsatte ceremonierna. Författaren till dessa rader minns ännu en lång sömnlös natt på gränsen till Wardak och Hazarajat, då det dova mässande av zikr⁴ ljöd över detta isolerade område omringat av ett fientligt Hezb-e Islami.

Trots mujaheddins all misstänksamhet och misstro förblev sufismen ännu ett viktigt band för många afghaner.

Tyvärr kom de blodiga inre stri-

1. Har bevakat Afghanistan sedan slutet av 1970-talet. 2. Sufimästare. 3. Samlingslokal för sufier. 4. Utrop där Guds namn upprepas.

derna på 90-talet att illustrera hur de sista fästena försvann. Talibanernas uppdykande, vilka var starkt emot sufismen då de i stor utsträckning utbildats i Pakistan eller av pakistanska eller arabiska mentorer, tycktes vara dödsringningen för en värld. Rotlösa genom exil, ofta utan förmåga att förstå ens den mest folkliga afghanska kulturen, förmedlade dessa ”teologistuderande” med ohygglig glöd budskap om intolerans, rigiditet, slutenhet.

Musiker blev förföljda, sångare arresterade, khanaqer stängdes och en betryckt tystnad lade sig över Afghanistan.

SEDAN 2002 har denna sufiska värld återuppstått, en värld som man trodde reducerats till några urgamla bybor och som nästan hade försvunnit från afghanska städer och byar. Nätverken har återbildats förvånansvärt snabbt, ceremonierna har återigen blivit vanliga såväl i städerna som på landet och intellektuella och tjänstemän som återvänt från exilen, ännu genomsyrade av den traditionella afghanska kulturen, har väckt utövandet till liv igen. De sufiska brödrskapens viktiga plats i upproren och kampen mot Sovjet har tillåtit att miljöer som tidigare endast i liten omfattning varit berörda, såsom den nu rekonstruerade armén, i mycket högre grad är genomsyrade av sufismen idag. Handlarna och hantverkarna kommer fortfarande i stort antal till khanaqerna. Bönderna har inte glömt sångerna som bär iväg långt från en samtida verklighet präglad av armod och svårigheter.

Idag kan man alltså återigen sjunga i Afghanistan och mästarna låter ingenting hindra dem från detta, likt Mir Fakhrouddin Agha som beskrevs sjunga Hafez⁵ under hela nätter innanför muren vid moskén i Mazar-e Sharif, omgiven av sina lärjungar.

Paradoxalt, men förklarar av det historiska förtrycket, har det dykt upp mästare som ibland är mycket unga. De har utbildats utanför landets

gränser och det märks att de är mera sensibla för västerlandet som de känner väl och som de ibland låter sig inspireras av. Men de känns också igen av sina lärjungar och till och med i de stränga områden där bara stammen räknas kan de samla hundratals, ja tusentals, anhängare. Man vet att i sydost, i regioner hierade med familjerna Gilani och Mojaddedi, är deras inflytande starkt och troheten mot pirerna är fortfarande djupt förankrad i deras hjärtan.

Men trots dessa tecken får man inte låta sig luras – en kamp, en risk för brodermord föreligger.

Talibanerna (eller de som kallas

” Idag kan man alltså återigen sjunga i Afghanistan och mästarna låter ingenting hindra dem från detta”

så och som omfattar många olika grupper och undergrupper) vill inte se återupprättandet av en makt som kunde ifrågasätta deras syn på islam. Mer än de främmande trupperna eller den afghanska administrationen fruktar de utan tvekan pirerna och deras mourider⁶ som genom att sjunga Guds namn återfinner bandet till en afghansk tradition som de velat utplåna. Dessa troende hotar deras strävan mot återtagande av ett styre baserat på en terror och som ofta importerats från andra slagfält.

Sufismens återkomst är alltså skör. Dess överlevnad är beroende av överförande av kunskap om traditioner, om former för utövande, ett vetande som hämmats på ett farligt sätt under de långa åren av konflikt. Afghanistan har naturligtvis förändrats under ett kvartssekel, och om det finns kvar sufimästare som känner ”vägen” i städerna eller ibland utomlands, hur är det då på lands-

bygden? En landsbygd som avfolkats genom strider och utvandring, vars ungdomar medger att de inte vet hur man brukar förfädernas jord efter så många år i läger, hur skulle man där kunna uppehålla eller ens återfinna denna folkliga kultur där poeterna var kända och mysticismens hänryckning framfördes i sång. Det är sant att musiken åter ljuder i både stora och små byar, och att barder som har sin enda rikedom i sina historier återigen genomkorsar dalarna. Det finns fortfarande, vid foten av An-saris⁷ grav, några gamla lärda Heratbor och malanger⁸ som stammar ur ett osannolikt annanstans.

Denna världsbild är nu än mer hotad än under sovjettiden och på ett ännu mer tragiskt sätt – av afghaner. Ändå finns en del av den afghanska själen i sufismens värld. Vi får hoppas att risken att en blodig gerilla påverkar stabiliteten i landet genom självmordsattentat och otaliga övergrepp stryps. Men man vet att i vissa områden på landsbygden är tystnaden dessvärre redan på väg tillbaka.

DEN ÅTERFÖDELSE för sufismen som förmärks på många ställen bör ses som ett tecken på att Afghanistan, trots dess sekelgamla tendens mot fragmentering, försöker återfinna de yttersta grundvalarna för sin existens. Kommer dessa tecken att stå sig? Kommer afghanerna att återfinna sin inre frid och därmed vägen för sin identitet, det är den väsentliga frågan.

Den afghanska själen, liksom landet, kommer utan tvekan att förbli söndertrasad och det är svårt att idag veta om sufismens återkomst, som kunnat skönjas på så många håll, möjliggör en återförening av denna splittade värld. Talibanerna är helt visst det värsta hotet, men den korruption av kropp och själ som droghandeln för med sig, långt från extasen bland forna tiders haschrökare, är utan tvekan ett lika vådligt gift för Afghanistan.

I den sång som hörs i landet vill man trots allt gärna se mer än en illusion, ett folks rop på sin återlösning. ■

5. Shams al-din Mohammed Hafez, (eg. Shams al-Din Muhammad Hafiz Shirazi), ca 1320-1388 från Shiraz i södra Iran, persisk mystiker och skald. Ö.a. 6. Lärjungar.
7. Sufimästare och poet 1006-1088. Hans grav i Herat är ett pilgrimsmål för sufier. Ö.a. 8. Kringvandrade person som ser sig som skild från det världsliga.